

Nejvzácnější aršík ČSR I

„Zrcadlo, řekni, kdo je v zemi zdejší ze všech lidí nejkrásnější?“, ptala se pohádková královna, až ji jednoho dne překvapila nečekaná odpověď. Zrcadlo totiž neodpovědělo „ze všech lidí v zemi zdejší, ty jsi paní nejkrásnější“, jak královna od dobře vychovaného zrcadla očekávala a jak byla po léta zvyklá, ale řeklo jen jediné slovo - „Sněhurka!“. Podobně bychom asi byli překvapeni i my filatelisté, kdybychom zrcadlu položili otázku „zrcadlo, řekni, který aršík v zemi zdejší je ze všech aršíků ten nejvzácnější?“ Odpověď by totiž nezněla „aršíky Kde domov můj?“, jak bychom čekali, ale zrcadlo by prostě a jasně řeklo - „Novinový aršík Bratislava 1937 - VII. typ!“.

Bratislavský novinový aršík (obr. 1) je list bílého papíru s lepem formátu 149 x 164 mm, s 25 nezoubkovanými známkami 10 h Novinové 1937 a s nápisem „Tišťeno na celostátní výstavě poštovních známek, Bratislava 1937“ v dolní části, vytištěnými knihtiskem červenohnědou barvou. Vydán byl před bezmála šedesáti lety - 24. října 1937 - jako součást propagace Celostátní výstavy poštovních známek Bratislava 1937. Výstava, která probíhala ve dnech 24.10. až 2.11. 1937 v bratislavském Zemědělském muzeu, se setkala s mimořádným zájmem veřejnosti a jak ve svých propagačních materiálech uváděl výstavní výbor, byla „obrazem filatelistické vyspělosti

TIŠTĚNO NA CELOSTÁTNÍ VÝSTAVĚ POŠTOVNÍCH ZNÁMEK,
BRATISLAVA 1937

Obr. 1: Novinový aršík z roku 1937.

Československa". K propagaci výstavy byl však určen především druhý bratislavský aršík - dvouznámkový, s vyobrazením Popradského plesa a Štefánikovy mohyly na Bradle, vydaný také v den zahájení výstavy, tedy 24. října 1937 (obr. 2). Abychom oba aršíky od sebe odlišili, budeme dvouznámkový aršík (Pof. č. A 329/330) v dalším textu nazývat bratislavský aršík a bratislavský novinový aršík (Pof. č. A N18) budeme zkráceně nazývat novinový aršík.

Obr. 2: Bratislavský aršík vydaný k propagaci Celostátní výstavy poštovních známek Bratislava 1937.

Protože oba aršíky vyšly v týž den a k téže akci a protože u jejich zrodu stáli stejní rodiče - Ministerstvo pošt a telegrafů ČSR a filatelistické organizace - jde vlastně o dvojčata. A i když za první pohled jde o dvojčata dvouaječná, sobě si naprosto nepodobná, marná sláva, určitou část svého prenatálního života i života po narození prožila spolu, vzájemně se ovlivňovala, a proto, chceme-li správně osvětlit okolnosti vzniku a studia aršíku novinového, musíme se věnovat i jeho honosnějšímu a elegantnějšímu bratříčkovi - aršíku bratislavskému, tištěnému dvoubarevně ocelotiskem z plochých desek.

VELKÉ NADĚJE

Oba aršíky vyšly v závěru „zlaté doby“ aršíkových emisí, kdy v průběhu 30. let a hlavně jejich koncem ve světě každoročně vycházely desítky aršíků k nejrůznějším příležitostem a cena skoro všech záhy po vydání převýšila cenu nominální o desítky, ale i o stovky a někdy dokonce i o tisíce procent (stačí si připomenout názvy jako NABA, WIPA, Vaduz, PEXIP a další). I když se svým prvním aršíkem - bratislavským (jedná se o skutečně první československý aršík; o tři roky dříve vydané aršíky Kde domov můj? totiž pošta nazvala „grafické listy“ a např. katalog Michel Ost je dodnes nazývá „pamětní bloky“ a mezi aršíky je neuvádí) československá pošta přišla až v závěru této aršíkové éry, skoro by se dalo říci s křížkem po funuse, spojovala s ním naše filatelistická veřejnost už dlouho před jeho vydáním velká očekávání. Například Tribuna filatelistů č. 17/1937 /1/ o něm napsala:

„Ještě 6 neděl nás dělí od vydání bratislavského aršíku a již se objevují na zahraničních trzích poptávky a nabídky. Důvěra v naši poštu v cizině je taková, že se zahraniční sběratelé nerozpakují platit již 20 - 25 Kč za aršík, jehož subskripční cena byla 5 Kč. Nabídky výhodné výměny jsou na denním pořádku, přičemž vedoucím v tomto směru je Německo, jemuž valutové předpisy znemožňují přímý nákup. Při tom nabízí Německo nejen svoje vlastní aršíky, nýbrž také aršíky cizí, a to i ty nejhledanější. Českoslovenští sběratelé, kteří tuto situaci předvíдали a

kteří se zásobili aršíky (ačkoliv se proto na ně z obchodních kruhů pokřikovalo „spekulanti“), jsou teď velmi spokojeni, neboť za levný peníz, který dokonce celý zůstane u nás, dostanou z ciziny známky a aršíky, které by jinak museli drazé platit. Vyslovujeme radost, že se dobré dílo, z něhož budou mít českoslovenští sběratelé trvalý prospěch, tak dokonale daří.“

Jak se asi tetelila srdce našich sběratelů při představě, že konečně i oni mohou za pouhou pětikorunu získat výměnný materiál, který jim partneri z ciziny budou trhat z rukou a nabízet za něj své vzácné, pro československé sběratele doposud nedostupné aršíky! V témže čísle Tribuny filatelistů /2/ se píše na titulní straně: „Zobrazujeme Bratislavský aršík, jenž vyjde 24. října 1937 a je celou sběratelskou veřejností, naši i zahraniční, radostně očekáván jako zástupce solidních aršíků.“ Povšimněte si výrazu „solidních“, naznačujícího, že naše i zahraniční sběratelská veřejnost už začínala být záplavou aršíků poněkud unavena, což se odráželo i na poptávce po nich.

Přestože mělo jít o aršík „solidní“, to znamená s malým nákladem a spravedlivou distribucí zabraňující spekulaci, stihla se už před jeho vydáním právě kolem otázek distribuce velká diskuse. Obchodníci i někteří filatelističtí představitelé volali po omezení jeho nákladu, sběratelé si jej dlouho dopředu museli subskribovat za cenu 5 Kč za kus. Na výstavě pak byl prodáván po jednom kuse na vstupenku, přičemž zájemce mohli předložit pouze jednu vstupenku, a pokud chtěl další aršík, musel znovu vystát frontu. Tribuna filatelistů /3/ píše doslova:

„Nelze upříti, že aršík byl nejen základnou celého podnikání, ale současně největším lákadlem pro velký počet sběratelů a návštěvníků výstavy. Bez nadsázky možno také říci, že převážná většina návštěvníků přišla do výstavy jen proto, aby získala tuto výstavní atrakci, jejíž popularita přesahuje daleko rámec filatelie. Povšimněme si fronty kupců, která se denně před otevřením řadila po obou stranách Zemědělského musea a rostla od hodiny k hodině až do uzavření místnosti. Viděli jsme v ní venkovské návštěvníky, kteří chtěli alespoň 1 aršík pro svoji sbírku a kteří se stavěli znovu do fronty jen proto, že ukvapeně slíbili kamarádovi filatelistovi, že mu také něco přivezou. Viděli jsme školáky, pro něž dlouhé čekání bylo sportem, na jehož konci se třepetal aršík jako odměna trpělivosti, viděli jsme nezaměstnané chudáky, kteří si hodinovým čekáním přivydělali 2 - 3 Kč, které dostali nad nominale od těch, pro něž má čas větší cenu než peníze.“

Do poslední chvíle panovaly nejasnosti kolem nákladového čísla bratislavského aršíku, rojily se fámy, že bude v prodeji pouze na výstavě a jen po dobu tří dnů. Sběratelé i nefilatelisté pod dojmem senzačních novinových zpráv a v předtuše snadného výděлку sкупovali každé množství, a tak cena aršíku letěla strmě vzhůru. Už 23. října, tedy dokonce den před jeho vydáním a před zahájením výstavy, jej v Tribuně filatelistů /4/ nabízel obchodník Bohumil Svoboda inzerátem za cenu 15 Kč za kus, při odběru 1000 kusů pak za 8,50 Kč za kus (nominální cena aršíku byla 1,50 Kč, prodejní cena na výstavě pak 5 Kč včetně ceny výstavní vstupenky).

OLOVENÝ PUNTÍK

Konkurenční Filatelistická revue /5/ zaujala k oběma výstavním aršíkům a zejména ke způsobu jejich distribuce velmi kritický postoj a správně upozornila sběratele, že náklad bratislavského aršíku je 850.000 kusů a aršíku novinového 200.000 kusů. Tato čísla na slibně se rozvíjející spekulaci zapůsobila doslova jako studená sprcha a cena bratislavského aršíku rychle poklesla až na 1,20 Kč za kus, to znamená dokonce 20 % pod jeho nominální

hodnotu, o ceně vstupenky na výstavu už vůbec nemluví /6/. Mnoho filatelistů i nefilatelistů, příležitostných spekulantů, kteří v předtuše vzestupu ceny aršíku do něj investovali nemalé sumy, splakalo nad výdělkem. S nezdařenou spekulací s aršíkem je dokonce spojena i jedna osobní tragédie - pokus o sebevraždu, o němž referuje E. Hirsch /7/:

„Před nedávnem pokusil se úředník parlamentu Dr. H. o sebevraždu zastřelením. Část denního tisku připojila ke zprávě o tomto případu tituly: 'Aršíkový mor', 'Revolver a Bratislavský aršík', 'Sebevražda pro známky', 'Zničení filatelistického vášně' - toť malý výběr z velké zásoby titulové fantazie nad zprávou, že se jeden úředník postřelil, máje platit směnečné dluhy. I dozvěděl se nefilatelistický občan, že filatelistická spekulace zachvátila svou náka-zou celé vrstvy národa, že to je záliba téměř tak nebezpečná jako požívání kokainu a obchod tak nemorální, jako obchod s děvčaty. Ubohý úředník, který dal celé své úspory do rukou pošty, prodělal tolik, že byl nucen udělat za svým životem olouvený puntík. A jak pak by ne, vždyť aršík, který se platil v subskripci 5 Kč, klesl na pouhé 2 Kč a tak se ta oběť klamně důvěry v naši poštu musila zhroutit. Jenže nás filatelisté je zdrcující menšina a ta si musí dát teď nějaký čas libit útoky a otázky, které nelze ani odrazit, ani zodpovědět pravdivým vylíčením celé aféry. Neboť ta je docela všední, bez romantiky a bez záhad, není v ní tajuplné zákulisí burzovní ani tragická vina naší pošty či bratislavských pořadatelů výstavy.

Skutečnost je totiž takhle: Jeden úředník, který nevystačil se svým platem a který se v celém svém okolí důkladně zadlužil, začal si před nějakými dvěma roky přivydělávat prodejem známek, čímž se sice dluhů nezbavil, ale soustředil si je u obchodníků se známky. I viděli kolegové, že se mu dobře daří a věnovali mu znovu svoji důvěru a vedle ní ještě sem tam nějakou tisícikorunu, aby jim za ni koupil poštovní známky - ono zázračné zboží, které jde jen do výše a na němž je výdělek tisíc procent ziskem zcela obvyklým. Před výstavou obnášely ulohy nastávajícího kandidáta sebevraždy už nějakých 200.000 Kč.

I přikoupil si asi za dalších 150.000 Kč známek na směnky, mezi nimi také za nějakou tisícovku aršíky, ne ovšem přímo, nýbrž zdraženě, po 6 Kč od obchodníků, neboť ti, na rozdíl od naší pošty, dávali je na směnky. Krátce po výstavě začali se podílníci hlásit o svoje peníze a zisky. Ti nehluchnější se museli uspokojit a tak došlo k prodejům pod nominale. Filatelisté se divili, co se to stalo s aršíkem, že tak klesá, obchodníci, kteří chtěli obmezený příděl, ukazovali na ten pokles a dokazovali, že na jejich slova došlo a honem také prodávali svoje zásoby a zásobíčky. A protože ten úředník musil honem prodávat, aby zabránil katastrofě před splatností směnek, prodával ještě levněji a filatelisté se divili ještě více. Konec celému divení udělal teprve vstřel, který měl vyrovnat dluh, který se jinak vyrovnat nedal.

Nemusíme snad rozvádět a vyvracet obvinění, že celou aférou byl vinen bratislavský aršík. Tak informovali tisk jen ti, u nichž má Bratislava vroubek za to, že znemožnila spekulaci proti sběratelům. Znemožnit, aby se s nějakým předmětem prováděly kouzelnické spekulativní kousky, to není v lidských silách. Jedno je však jisté, že bratislavský aršík ani filatelie nebyly vinný na pokusu Dr. H. odejít rychle z tohoto světa. Nevěřte-li, zeptejte se ho přímo, neboť dnes je už zase zdrav a může vám dát o svém případě informace nejspolehlivější - bude-li ovšem chtít změnit svoji pověst mučedníka za pověst člověka hodné lehkomyšlného."

Z tak velkého cenového propadu se bratislavský aršík už nikdy nevzpamatoval. Vysoký náklad, krátká doba

platnosti (pouhé dva měsíce), rozladění sběratelů z nevydařené spekulace, značné zásoby mezi obchodníky i sběrateli, pocházející ze spekulativních nákupů, nepatrná možnost specializace, skandální příchuť, to vše z aršíku, jehož zrod byl provázen takovými nadějemi, činí dodnes nejběžnější aršík ČSR I s cenou jen několika korun.

OŠKLIVÉ KÁČÁTKO

Druhý výstavní aršík - novinový, s nímž si v době jeho vydání nikdo žádné velké naděje nespojoval, byl od samého počátku ve stínu svého stejné starého bratříčka - dvouzámkového bratislavského aršíku. Jednobarevný novinový aršík, zhotovený jednoduchou knihtiskovou technikou, který se svým nebyforemným rozměrem, kroutícím se papírem a ledabylou grafickou úpravou vedle svého elegantnějšího sourozence pravděpodobně řečeno vypadal spíše jako ošklivé káčátko, byl vlastně tak trochu nechtěným dítětem snahy pošty předvádět na výstavě ukázky výroby poštovních známek. Tribuna filatelistů /8/ o tom referuje:

„Ukázka skutečné výroby náleží na výstavách kteréhokoliv oboru k oblíbeným přitažlivostem. Rozhodla-li se poštovní správa předvádět ve výstavních prostorách tisk známek, nemohla pochopitelně přestěhovat do Bratislavy velký a těžký stroj, jaký by konstrukce budovy ani neunesla, tím méně komplex strojů, jímž je rozsáhlá ocelotisková rotačka, nýbrž musela zvolit stroj menší a na něm ukazovat výrobu knihtiskovou. Knihotiskem tištěny jsou u nás nyní již jen známky novinové a doplatní a z nich zvolena byla jediná hodnota, 10 h novinová, kterou tiskl předváděcí rychlois na malých arších po 25 kusech. Na dolním okraji aršíků vytištěn dvouřádkový nápis TISŤENO NA CELOSTÁTNÍ VÝSTAVĚ POŠTOVNÍCH ZNÁMEK, BRATISLAVA 1937. Poštovní správa si dobře uvědomila, že nebude možno uspokojit poptávku obecnstva jen tím množstvím aršíků, které by stačil vyrobíti stroj na výstavě, a proto již v Praze vytiskla dostatečnou zásobu aršíků."

Tady je na místě malé odbočení - skutečnosti, že celý náklad aršíku byl předem vytištěn v tiskárně České grafické unie v Praze, je v naprostém rozporu s nápisem na aršíku, který hlásá: „Tištěno na celostátní výstavě poštovních známek, Bratislava 1937". Tento rozpor i sám smysl uvedeného textu mohou naznačovat, že pošta možná původně ani neměla v úmyslu vydat další výstavní aršík - k propagaci výstavy byl přece určen aršík bratislavský - a svůj výrobek považovala prostě za výstavní suvenýr, který dokonce možná ani neměl být distribuován. Zřejmě teprve v jisté fázi příprav výroby bylo rozhodnuto, že půjde o regulérní aršíkové vydání. Nejasnosti kolem přípravy výroby a vydání novinového aršíku se odrážejí i v jeho klasifikaci, kdy jej ještě mnoho let po vydání řada filatelistických katalogů uváděla jen stručnou poznámkou bez vyobrazení pod záznamem aršíku bratislavského, doslova jako jeho přívěsek.

NAHODILOST, NEBO TYP?

Přesto novinovému aršíku hned po jeho vydání věnovali alespoň někteří pečliví filatelisté pozornost a při studiu rychle rozeznali, že u něj lze rozlišit několik typů. Článek v Tribuně /8/ pokračuje: „Nenadálé rozhodnutí o tisku novinového aršíku vynutilo si použití několika galvan, jejichž počet odhadují filatelisté na sedm, neboť právě tolik je již známo typických odchylek novinových aršíků." Následuje popis jednotlivých typů, kde u typu VII. jsou správně uvedeny jako rozpoznávací znak „tečky pod slovem Bratislava a nad střední známkou".

Už v následujícím čísle /9/ však tentýž časopis své původně publikované poznatky opravuje a uvádí doslova:

„**Aršík s tečkami** (viz VII. typ v předešlém čísle) dlužno považovat za **nahodilost**, neboť kromě původně nám předloženého aršíku nebyl nám hlášen žádný další, takže právem pochybujeme, že jde o zjev typický. Nahodilosti pak nemůžeme přisuzovati žádnou sběratelskou důležitost.“

V následujících číslech pak časopis přinesl ještě několik příspěvků z pera redaktora J. Fraňka /10/, sběratele J. Kálala /11/ a dalších, věnujících se typologii novinového aršíku. Autoři se zabývali zejména otázkou, zda aršíky rozlišovat podle charakteristických drobných deskových vad na samotných známkách, nebo podle drobných rozdílů v nápisu (některé prameny např. uváděly až 15 rozdílů v nápisu), nebo podle postavení nápisu vůči známkám. Diskuse kolem typologie oživila zájem sběratelů o novinový aršík a jeho studium.

Zatímco existence šesti běžně se vyskytujících typů byla filatelistickými autoritami poměrně záhy nesporně potvrzena /např. 31/, velkou otázkou zůstávala existence či neexistence aršíku ze VII. tiskové desky, na první pohled se odlišujícího od aršíků z ostatních šesti desek. Z této VII. desky byl totiž zpočátku předložen pouze jediný exemplář aršíku a některé tehdejší filatelistické autority (např. už zmíněný redaktor Franěk) odlišné znaky tohoto aršíku považovaly za pouhou tiskovou nahodilost. Aby uzavřela diskusi o typologii novinového aršíku a existenci jeho VII. typu, obrátila se redakce Tribuny filatelistů na znalce J. Mrňáka „s přesným úkolem. Najděte na každém ze známých typů ve známkové partii charakteristickou podrobnost, die níž by se dal aršík jednoznačně zařadit, aniž by bylo třeba zkoumat vodorovnou či svislou polohu nápisu“ /12/.

Obr. 3: Nyní používaný způsob měření délky nápisu - měří se od paty písmene T po patu písmene K. V minulosti však byl nápis měřen i jinými způsoby - např. od levé příčky písmene T po konec písmene K nebo dokonce po konec čárky za slovem známek.

J. Mrňák ve své studii, uveřejněné pod názvem „O novinovém aršíku studie poslední“ /12/, výstižně rozlišuje šest použitých tiskových desek (rozpoznatelných podle charakteristických drobných deskových vad v obraze známek a dále podle délky nápisu - obr. 3 - a jeho vzdálenosti od dolního okraje známek poslední řady) a hlavně - a to je pro náš dnešní článek nejdůležitější - potvrzuje existenci sedmé tiskové desky, používané při ukázkovém tisku přímo na bratislavské výstavě. K tomu uvádí: „Tisk aršíku v Bratislavě byl pouze ukázkový, aršíky vtištěné na výstavě se nedostaly do prodeje. Pokud se přec jen dostaly do veřejnosti, stalo se to cestou neregulární. Uředník, pověřený dozorem na tisk v Bratislavě, vyměnil totiž přes výslovný zákaz filatelistům novinové aršíky veřejně prodávané za aršíky strojem na výstavě vtištěné. Rozpoznávací znamení pro tento nevydaný aršík jsou barevné nápisové body v okraji 14 mm nad třetí známkou a dole 12 mm pod druhou písmenou A slova BRATISLAVA.“

Jestli tomu tak skutečně bylo, nevíme. Monografie čs. známek /13/ zdrženlivě uvádí: „Pro účel tisku aršíku bylo zhotoveno 8 malých tiskových desek po 25 ks známek. Vlastní tisk celého nákladu byl proveden v ČGU v Praze

pouze ze šesti desek, přičemž zbývající dvě desky byly určeny pro ukázkový tisk v Bratislavě. Přimo ve výstavních prostorách byl instalován příkopový lis, na němž byl předváděn v krátkých intervalech tisk aršíku jen z jediné desky, zatímco druhá byla ponechána v záloze. Tisky provedené přímo na výstavě se do normálního prodeje nedostaly a liší se od pražských tisků papírem a otiskem pomocných bodů. ... V Poštovním muzeu je dochováno všech osm tiskových desek aršíků (25kusových galvan).“

Vedle už dříve publikovaných rozpoznávacích znaků VII. typu (tečky na horním a dolním okraji) popisuje Monografie ještě znak další - drobnou deskovou vadu, barevný bod v posledním „o“ slova Československo na ZP 18. Tyto rozpoznávací znaky umožňují bezpečně odlišit VII. typ novinového aršíku (je vyobrazen na titulní straně tohoto čísla Filatelie) od šesti typů předchozích.

Vzhledem k nepatrnému výskytu aršíků VII. typu však badatelé (ve 30. letech např. již uvedení J. Franěk a J. Kálal; později pak např. L. Króner, H. Ondrášek a P. Pittermann /14/) zřejmě neměli možnost porovnat více kusů těchto aršíků s aršíky ostatních šesti typů, a zejména aršíky VII. typu mezi sebou navzájem, a popsat podrobněji jejich další vzájemné odlišnosti. Na základě porovnání osmi kusů aršíků VII. typu, nacházejících se ve skladu firmy Profil, které jsem měl možnost podrobně studovat, uvádím další odlišné znaky, které jsem u nich zjistil.

TYP - A JAK JEJ POZNÁME

V dosavadní literatuře se papír aršíků všech sedmi typů popisuje společně jako bílý až nažloutlý /např. 13 a 14/ a neřeší se otázka, zda papír aršíků I. - VI. typu je stejný či odlišný ve srovnání s papírem aršíků VII. typu; jaksi samozřejmě se předpokládá, že je stejný (pouze Monografie /13/ uvádí všeobecnou poznámku „liší se od pražských tisků papírem“, avšak bez jakýchkoli podrobností). Ve skutečnosti je papír použitý pro tisk aršíků I. - VI. typu a aršíků VII. typu podobný, ale ne stejný. Aršíky VII. typu mají papír slabě narůžovělý, zatímco aršíky I. - VI. typu (dále jen „ostatní aršíky“) mají papír bílý až slabě nažloutlý (viz tabulka na str. 5). Toto odlišné zbarvení papíru je dobře vidět zejména v průhledu proti světlu.

V průhledu je vidět také rastr v papíru, tvořený hustou sítí světlých oválných „zrn“ o délce 0,6 až 0,8 mm, která jsou u aršíků I. - VI. typu orientována svisle a u ostatních aršíků vodorovně (obr. 4).

Obr. 4: Schematický náčrt rastru v papíru, jak je viditelný v průhledu. Je tvořen hustou sítí světlých oválných „zrn“ o délce 0,6 až 0,8 mm, která jsou u aršíků I. - VI. typu orientována vodorovně (náčrt nahoře) a u aršíků VII. typu svisle (náčrt dole) - zvětšeno.

Rozeznání aršíku VII. typu je o cca 1 milimetr na výšku i šířku větší než rozeznání ostatních aršíků, i když u těch rozměr nepatrně kolísá.

Na lepu aršíků VII. typu je zřetelně znatelný nepravidelný rastr, složený ze čtverců a obdélníků o délce strany cca 10 - 30 x 25 - 30 mm, postavených na špičku, protlačeny z lící strany do strany lepevné, vzniklý v papírně protlačení sušícího roštu ve fázi sušení čerstvě naneseného lepu (obr. 5). Ostatní aršíky mají papír i lep hladký, bez otisku sušícího roštu.

Barva známek aršíku VII. typu je na první pohled tmavšího odstínu, což je způsobeno nehomogenním vybarvením ploch, ve kterých můžeme pod lupou rozeznat

Obr. 5: Otisk sušičního roštu protlačený v papíru aršíků VII. typu (pohled na zadní stranu aršíku).

ostrůvky tmavšího odstínu, tvořící jakési „mramorování“. Barva známek ostatních aršíků je jasnější, homogenní, případné tmavší skvrnky v plochách nejsou nijak výrazně kontrastní.

Na aršíku VII. typu lze v mezeře mezi známkovými poli 19, 20, 24 a 25 (tedy uprostřed pravého dolního rohového čtyřbloku) pod lupou rozeznat bod nebo malý shluk vedle sebe ležících bodů vytištěných v barvě známek (obr. 6) - jde o slabý otisk hlavy vyčnívajícího upevňovacího hřebu přesně v místě, v němž je jeden ze čtyř otvorů provrtaných do tiskové desky VII. typu uložené v Poštovním muzeu. Na arších ostatních typů v tomto místě takový otisk není - výjimkou jsou aršíky IV. typu, kde se na stejném místě takový otisk také vyskytuje, ale je na všech doposud mi známých exemplářích vždy provázen dalším otiskem, umístěným uprostřed mezi známkovými poli 14., 15., 19. a 20.

Na 23. známkovém poli aršíku VII. typu je v levém dolním rohu levé nožičky písmene „n“ v názvu státu malá tečka; na 25. ZP je v posledním „o“ v názvu státu vpravo nahoře, těsně u vnitřního oválu, drobná tečka (obě drobné tečky uvádí i /23/) (obr. 7). Na stejných ZP aršíků ostatních typů tyto tečky nejsou.

Tabulka 1: Rozlišovací znaky aršíků I. - VI. typu a aršíku VII. typu.

aršík	I. - VI. typ	VII. typ
rozměr	149 x 164 mm	150 x 165 mm
zabarvení papíru*	bílý až slabě nažloutlý	slabě narůžovělý
rastr v papíru	vodorovný	svislý
lep	hladký	s výrazným otiskem sušičního roštu
barva známek	homogenní, jasný odstín	nehomogenní, s tmavším „mramorováním“
ZP 23 a ZP 25	bez tečky	s tečkou
otisk upevňovacích hřebů:		
- na okrajích aršíku	není	na horním a dolním okraji
- uprostřed pravého dolního	není**	ano

*na zabarvení papíru všech aršíků má vliv i způsob jejich uložení, přičemž pro jejich nepraktický velký formát a kroutící se papír je sběratelé koncem 30. let mnohdy ukládali mezi listy tehdy běžného nažloutlého kancelářského papíru, který v průběhu let nezřídka způsobil slabé zahnědnutí papíru aršíků, a to zejména na okrajích.

**u části nákladu aršíků IV. typu se na stejném místě takový otisk také vyskytuje, ale je na všech doposud mi známých exemplářích vždy provázen dalším otiskem, umístěným uprostřed mezi známkovými poli 14, 15, 19 a 20.

Obr. 6: Pravý dolní rohový čtyřblok známek z aršíku VII. typu s lehkým otiskem upevňovacího hřebu uprostřed.

Obr. 7: Tečky v písmenech „n“ (23. ZP) a posledním „o“ (25. ZP) v názvu státu u aršíku VII. typu.

Na 18. ZP aršíku VII. typu je vedle drobné skvrnky v posledním „o“ v názvu státu (je popsána dále) i charakteristické poškození prostředního „o“ v názvu státu - šikmé nebo vyštipnuté zakončení vnitřního oválu v jeho horní části (obr. 8).

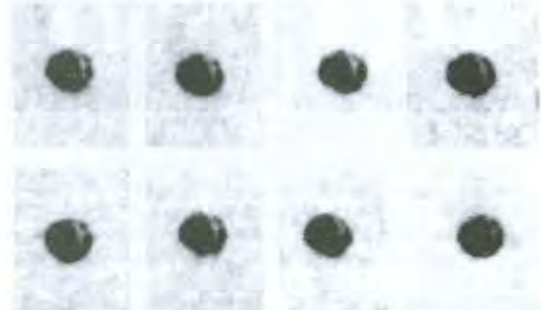
Obr. 8: Šikmé nebo vyštipnuté zakončení vnitřního oválu prostředního písmene „o“ v názvu státu v jeho horní části na ZP 18 u aršíku VII. typu.

Nyní se blíže podívejme na nejmarkantnější znaky aršíku VII. typu, popsané v literatuře. Jsou dva - jednak otisky pomocných bodů na horním a dolním okraji aršíku, jednak drobný barevný bod vpravo nahoře v posledním „o“ v názvu státu na ZP 18. I tady, zřejmě pro nedostatek srovnávacího materiálu, nemohli badatelé ve svých doposud publikovaných pracích jít do přílišných podrobností. Na základě už zmíněné jedinečné možnosti srovnání osmi exemplářů aršíků VII. typu, nacházejících se ve

skladu firmy Profil, a také díky pochopení Poštovního muzea v Praze, kde jsem měl možnost prostudovat všech osm původních tiskových desek uložených v jeho depozitáři, můžeme nyní tyto znaky blíže popsat.

Pomocné body (Monografie /13/ uvádí i výraz „punktury“) na horním a dolním okraji aršíku jsou otisky hlaviček upevňovacích hřebů, provedené knihtiskem v barvě známek, jimiž byl nejspíš fixován nápis umístěný v dolní části aršíku.

Horní bod má tvar oválu rozměru 0,8 mm na šířku a 0,7 mm na výšku. Leží nad ZP 3 ve vzdálenosti 13,3 mm od jeho horního okraje (všechny vzdálenosti měřeny vždy od okraje bodu) a zhruba 75,8 mm od levého, 73,4 mm od pravého a 8 mm od horního okraje aršíku. Při silném zvětšení je v pravé polovině oválu více či méně zřetelný bílý „srpek“ tvaru půlměsíce, otevřený do středu oválu (obr. 9).

Obr. 9: Bod na horním okraji aršíku VII. typu - různý tvar bílého srpku - zvětšeno.

Dolní bod má tvar kolečka rozměru 0,85 mm na šířku a 0,8 mm na výšku, s „nálitky“ vpravo a dole (obr. 10). Leží pod ZP 23 ve vzdálenosti 30,5 mm od jeho dolního okraje a zhruba 76,6 mm od levého, 72,5 mm od pravého a 6 mm od dolního okraje aršíku.

Obr. 10: Bod na dolním okraji aršíku VII. typu - zvětšeno.

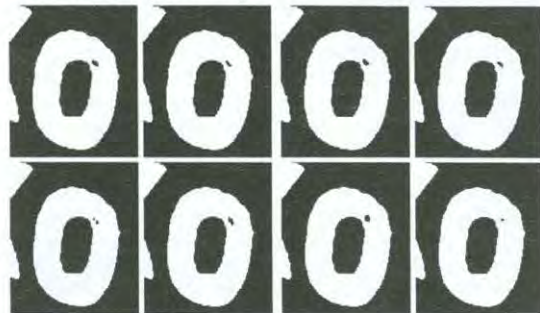
Body tedy neleží přesně pod sebou a nenacházejí se ani přesně ve středu šíře aršíku. Skutečnost, že u všech osmi zkoumaných aršíků VII. typu leží body v podstatě ve stejné vzdálenosti od okrajů aršíku, svědčí o poměrně přesném zakládání listů papíru v příklopovém lisu tiskoucím aršíky VII. typu.

V Poštovním muzeu v Praze je uloženo celkem 8 kovových tiskových desek po 25 známkových polích, zhotovených rozřezáním dvou tiskových desek o 100 ZP novinových známek 10 h vydání 1937, Pof. č. N 18. Šest z těchto nových malých desek má vyvrtáno v mezerách mezi známkami vždy po dvou otvorech sloužících k připevnění desky při tisku (desky I. - VI.), jedna deska má vyvrtány 4 otvory (deska VII.) a jedna deska je bez otvorů (nepoužitá deska VIII.). Desky jsou jen nepatrně větší, než je rozměr bloku jejich známek, a není na nich nápis umístěný na dolním okraji aršíku.

Z toho lze vyvodit, že každá z prvních šesti malých desek byla doplněna ručně vysázeným nápisem, šestice byla sestavena do konečné tiskové formy a jednotlivé desky byly na podložku připevněny pomocí dvojic otvorů vyvrtaných v každé desce. U sedmé desky, použité přímo na výstavě v Bratislavě, bylo zřejmě upevnění na podložku provedeno tak, že vlastní deska byla připevněna pomocí čtyř do ní vyvrtaných otvorů, byl přisazen nápis a celá tisková deska byla zřejmě upevněna dvěma dalšími

samostatnými hřebi, jejichž hlavičky se pak otiskovaly jako barevné body na horním a dolním okraji aršíku.

Při studiu druhého znaku - drobného barevného bodu vpravo nahoře v posledním „o“ v názvu státu na ZP 18 (jak jej popisuje literatura /např. 13 a 14/) - jsem došel k zajímavému závěru. Ve skutečnosti totiž nejde o bod, ale o šikmo postavenou čárku délky cca 0,2 mm a šířky cca 0,1 mm, přičemž tato čárka na každém z osmi zkoumaných aršíků má prakticky jiný tvar, a to od zcela rovné čárky po čárku prohnutou do tvaru háčku; v jednom případě se dokonce zdá, jako by šlo o dva těsně vedle sebe ležící body (obr. 11).

Obr. 11: Různé tvary čárky v posledním „o“ v názvu státu na 18. ZP aršíků VII. typu.

Tato různost tvarů čárky mě vedla k úvaze, zda spíše než o deskovou vadu nemůže jít o tiskovou nahodilost - konkrétně, zda se do tohoto místa na tiskové desce nemohlo dostat cizí tělíčko, které se pak na aršíky otiskovalo a jak se různě mírně pohybovalo, měnil se i tvar otiskované čárky. Tuto hypotézu potvrdila prohlídka originálu VII. tiskové desky uložené v Poštovním muzeu v Praze, kde na ZP 18 v místě domnělé deskové vady skutečně žádná vyvýšenina, která by mohla způsobovat otisk popsané čárky, není. Skutečnost, že tedy zřejmě nejde o deskovou vadu, ale o tiskovou nahodilost, má úzkou souvislost s možným počtem dochovaných exemplářů aršíku VII. typu, jak si ukážeme dále.

Na tiskových deskách I. až VI. typu, uložených v Poštovním muzeu, jsou zcela zřetelné patrné odchylky v obrazu známek a dále drobná poškození, odpovídající všem známým deskovým vadám, uvedeným v Monografii /13/. Naproti tomu u desky VII. typu žádné odchylky ani drobná poškození desky patrné nejsou, takže např. i tečky na ZP 23 a 25, popsané výše, musí být ve skutečnosti tiskovými nahodilostmi. Výjimkou je ZP 18., na kterém se vyskytuje charakteristické poškození prostředního „o“ v názvu státu - malé vyštípnutí vnitřního oválu v jeho horní části. Je zajímavé, že ačkoliv se na desce zcela jednoznačně jedná o vyštípnutí, na části doposud známých aršíků VII. typu se tato odchylka projevila jako šikmé zkosení vnitřního oválu v jeho horní části, na části aršíků je vyštípnutí jasně zřetelné (obr. 8).

Skutečnost, že žádná z charakteristických čárek resp. teček na ZP 18, 23 a 25, vyskytujících se na všech dosud známých exemplářích aršíků VII. typu, se ve skutečnosti na tiskové desce nevyskytuje, vedla zřejmě znalce Jana Mrňáka, zakladatele typologie u tohoto aršíku, k tomu, že je na rozdíl od pozdějších pramenů (uvádějí tečku na ZP 18, /23/ uvádí i tečky na ZP 23 a 25) mezi charakteristickými deskovými vadami neuvádí /12/. J. Mrňák se totiž bezpochyby při zpracování typologie nespokojil s prohlídkou pouhých aršíků, ale důkladně prostudoval i originály jejich tiskových desek.

VZÁCNOST A CENA

A jak je to se vzácností VII. typu novinového aršíku? Poté, co bylo nesporně prokázáno, že existuje a že byl tištěn přímo na výstavě, vzaly jej některé filatelistické katalogy na vědomí. Například Eksteinův katalog z roku 1938 /15/ správně uvádí 7 typů, ale cenu nerozlišuje. V dalším vydání z roku 1939 /16/ však uvádí už jen 6 typů, což je zřejmě důsledek skutečnosti, že se VII. typ vůbec nevyskytoval na trhu a katalog - ceník obchodní firmy, jakým Eksteinovy katalogy byly - jej proto neuvedl.

Absenci VII. typu na trhu potvrzuje i Katalog sběratelů byv. čs. známek z roku 1940 /17/, který u něj uvádí značku -, stejně jako ve vydání následujícím z roku 1941 /18/. Ostatní katalogy ve 30. a 40. letech nezřídka novinový aršík uvádějí jako přívěsek aršíku bratislavského, bez samostatného vyobrazení, bez rozlišení typů a hlavně s katalogovým číslem v řadě výplatních a příležitostných známek (zatímco známky novinové uvádějí, jak je to dosud obvyklé, ve zvláštní kapitole v zadní části katalogu).

Novotného katalog z roku 1949 /19/ VII. typ poprvé konkrétně oceňuje (uvádí šestnáctinásobek ceny standardního aršíku), následující katalogy Pofis /20/ se spojují s poznámkou o jeho existenci. K ocenění se vrací zase až Novotného katalog z roku 1969 /21/, který VII. typu připisuje cenu dvojnásobku aršíku standardního. Jen na okraj - Novotného katalogy jsou krásným příkladem věcně správné a pečlivě zpracované publikace, jejíž cenové záznamy jsou však naprosto odtržené od reality. Není se ale čemu divit - Novotný byl především znalec a s obchodem neměl mnoho společného; možná by mu nejvíc vyhovoval styl polské Monografie z roku 1962 /22/, kde je u naprosto všech známek namísto cenového záznamu pečlivě uvedena značka -.

V „zeleném“ katalogu z roku 1978 /23/ je VII. typ uveden, ovšem s tím, že „cena všech typů a podtypů je stejná“. Příručka z roku 1988 /24/ VII. typ uvádí a připisuje mu cenu osmdesátinásobku aršíku standardního. Katalog Trojan z roku 1995 /25/ VII. typ uvádí a oceňuje na 5.000 Kč, v následujícím vydání /26/ pak na 6.000 Kč.

Prohlédneme-li si ve 4. dílu Monografie /13/ na str. 247 obrázek 291 - Deskové vady u jednotlivých typů aršíků - podle tvaru vyobrazených písmen nápisu Československo zjistíme, že u VII. typu vůbec nejde o avizované 18. ZP (např. vnitřní ovál posledního písmene „o“ v názvu státu je na obrázku nahoře „vykousnutý“, zatímco na aršíku je naprosto pravidelný) a není na něm ani v textu popsána desková vada (obr. 12). Stejný nesprávný obrázek je i v katalozích Trojan /25/ a /26/, jejichž autoři zřejmě pouze přefotografovali vyobrazení z Monografie.

V tabulce rozlišovacích znaků, uvedené v už zmíněném článku Novinový aršík Bratislava /14/, jsou typické deskové vady vesměs vyfotografovány z originálů příslušných ZP; 18. ZP aršíku VII. typu je však pouze velmi nepřísně nakresleno (obr. 12). Z uvedených příkladů je zřejmé, že dokonce ani autoři takto úzce specializovaných prací neměli s největší pravděpodobností aršík VII. typu k dispozici - což jen potvrzuje jeho mimořádnou vzácnost.

Obr. 12: Nesprávná vyobrazení 18. ZP aršíku VII. typu v Monografii /13/ (vlevo) a v článku Novinový aršík Bratislava /14/ (uprostřed); vpravo skutečný vzhled tohoto ZP.

Co je příčinou toho, že VII. typ novinového aršíku nebyl po řadu desetiletí katalogizován nebo u něj nebyla uváděna cena, a pokud ano, zdaleka nevyhovovala jeho skutečnou vzácnost a neodpovídala tak jeho reálné hodnotě? Důvody jsou dva. Zpočátku jím byla diskuse, zda tento aršík vlastně vůbec existuje, zda jeho identifikační znaky nejsou pouhými tiskovými nahodilostmi. Druhým důvodem je skutečnost, že ani poté, co znalec Jan Mrňák a další badatelé potvrdili jeho existenci a osvětlili okolnosti jeho vzniku, nevyskytoval se aršík pro nepatrný počet existujících exemplářů vůbec na trhu, a proto se nevytočila ani jeho cenová relace. Autoři katalogů neměli možnost porovnávat jeho veřejně dosažené ceny, a tak prostě jen opisovali příslušné údaje z předchozího ročníku katalogu. Nakonec to nikomu nevadilo, protože aršík je tak vzácný, že jej stejně prakticky nikdo k prodeji nenabízel.

Kolik aršíků VII. typu vlastně existuje? To přesně nevíme, žádný oficiální údaj zřejmě neexistuje. Já osobně jsem jich do dnešní doby viděl pouze oněch osm shora uvedených kusů (v bezvadné jakosti). Dále byl před několika lety nabízen v aukci /27/ jeden kus poškozený. Celkem je mi tedy do dnešního dne známo devět exemplářů. Podobné zkušenosti budou mít asi i ostatní znalci ČSR I (např. znalec ing. Jan Karásek mi potvrdil, že za svou více než čtyřicetiletou sběratelskou a znaleckou praxi se rovněž setkal nejvýše s deseti exempláři aršíků VII. typu). Ve standardních sbírkách ČSR I jsem tento aršík doposud neviděl vůbec a podle mých zkušeností schází dokonce i v některých slavných exponátech ověřených medailemi z významných filatelistických výstav.

Mezi sběrateli se traduje, že těchto aršíků není více než pouhých několik desítek kusů, z nichž však část bude nejspíše poškozená lomy v důsledku kroucení papíru, u tohoto aršíku obvyklého. Podle doposud dostupných informací lze tedy konstatovat, že výskytem známých kusů se novinový aršík VII. typu řadí mezi rarity s označením nejspíše v rozmezí 3R až 4R (podle klasifikace uvedené v Příručce pro sběratele čs. známek a celin /24/ na straně 21).

Tomuto odhadu napovídá i skutečnost, že pokud už zmíněná čárka v posledním „o“ v názvu státu na ZP 18, stejně jako tečky na ZP 23 a 25, jsou skutečně tiskovými nahodilostmi, a přitom všechny doposud známé aršíky VII. typu je mají, musí všechny pocházet z jednoho, s největší pravděpodobností velmi krátkého časového období tisku. Pokud se totiž cizí tělísko zaklíněné do kresby ZP 18 VII. tiskové desky pohybovalo, o čemž svědčí různý tvar čárky jím způsobené, nejspíš po krátké době opět z této desky vypadlo či bylo odstraněno při jejím čištění v průběhu tisku. Dochované exempláře aršíků VII. typu tak zřejmě pocházejí z jednoho z oněch krátkých intervalů tisku, o nichž se zmiňuje Monografie /13/. A pokud měl pravdu znalec Jan Mrňák, jenž uvádí, že na výstavě vytištěné aršíky přes zákaz vyměnil dozírající úředník filatelistům za aršíky na výstavě prodávané /12/, můžeme celou kapitolu výroby a distribuce aršíků VII. typu s jistotou mírou pravděpodobnosti rekonstruovat.

Na výstavě byly v krátkých intervalech tištěny aršíky, které nebyly prodávány a byly zřejmě vzápětí po vytištění určeny ke skartaci. Některý pozorný filatelista (možná jich bylo několik) si snad povšiml dvou barevných teček na okrajích aršíků, které se na těch prodávaných nevyskytovaly. Zmíněný úředník pověřený dozorem na tisk v Bratislavě mu (jím) přes výslovný zákaz vyměnil jistě nevelké množství na výstavě právě vytištěných aršíků za aršíky na výstavě prodávané, které se na první pohled od těch čerstvě vytištěných ničím nelišily. V předmětném intervalu tisku se na tiskovou desku dostal cizí předmět - snad

tvrdší smítko, který na vytištěných aršících zanechal charakteristickou čárku na ZP 18 (stejný původ zřejmě mají i tečky na ZP 23 a 25). Protože aršíky zhotovené na výstavě byly skartovány, na výměnu se hned nepřišlo a nejasnosti ohledně typologie aršíku byly odstraněny až po prostudování dostatečného množství aršíků a předložení několika kusů odlišného VII. typu s vysvětlením majitelů, odkud tyto aršíky pocházejí.

Pokud je Mrňákova verze o původu aršíků VII. typu /12/ pravdivá (a ona zřejmě pravdivá je, protože znalec Jan Mrňák byl přímo prototypem korektního badatele a publicisty a jistě při jejím publikování vycházel z hodnověrných pramenů), šlo v případě popsané výměny aršíků o naprosto nekomerční záležitost, na níž neměli žádný podíl filatelističtí obchodníci, funkcionáři či známí vystavovatelé. Výměnu těch několik dochovaných na výstavě vytištěných aršíků na dozorajícím poštovním úředníkovi nejspíš vymámili nějací náhodní návštěvníci - filatelisté, kteří asi ani zdaleka nedocenili, co drží v ruce. Aršíky potom na dlouhou dobu zmizely v jejich sbírkách. Výjimkou byl jeden či dva kusy, které se dostaly na veřejnost a na jistou dobu zamotaly hlavu tehdejšímu badatelům.

Kdyby tomu bylo jinak a do popsané výměny by od počátku byli zapojeni obchodníci nebo známí filatelisté, osudy VII. typu novinového aršíku by jistě vypadaly naprosto odlišně. Rozhodně by byl hned od samého začátku ve filatelistickém tisku správně klasifikován a určitě by nedošlo k diskusi, zda nejde o pouhou tiskovou nahodilost. Majitelé by si dohlédli na to, aby aršík byl od samého počátku se vsí slávou katalogizován jako novodobá rarita a jako taková nabízen ve významných aukcích. Nakonec by získané množství aršíků bylo za tučné ceny rozprodáno do významných sbírek jako jejich zářivá ozdoba. Skutečnost, že se nic z toho nestalo a aršík byl až donedávna zapomenutou popelkou, ukazuje, že se tenkrát štěstí usmálo na několik obyčejných filatelistů, kteří za nepatrný peníz 2,50 Kč (tolik stál na výstavě koupený novinový aršík /28/) výměnou získali raritu - a to je přece sympatické zjištění.

Ale tady náš příběh nekončí. Za dlouhých šedesát let, uplynulých od vydání novinového aršíku, bylo objeveno několik (nejvýše málo desítek) kusů jeho VII. typu. Ale jsou to opravdu všechny dochované exempláře? To samozřejmě nevíme. Nebyl právě váš otec, dědeček či strýc návštěvníkem oné dávné filatelistické výstavy v Bratislavě? Netísnil se v zástupu diváků kolem rychlolu, na němž pošta předváděla ukázkou tisku známek? Nenatáhl i on ruku se svým právě koupeným novinovým aršíkem, aby mu jej laskavý poštovní úředník také vyměnil za aršík právě vytištěný, což na něm po dlouhém přemlouvání vymámil vedle stojící filatelista? Nezaložil svůj výstavní suvenýr do sbírky a pak po něm už ani nevzdech! Je jediná možnost, jak to zjistit. Prohlédněte své novinové aršíky z roku 1937 - a budete to vědět hned. Možná, že právě vaše rodinná sbírka je parafrází pohádky, jak Honza měnil, až vyměnil; v tomto případě ovšem pohádky se skvělým koncem. Pokud tomu tak je, napište nám! Takový náález by si totiž zasloužil samostatnou reportáž.

Ale zpátky k tématu. Z uvedeného odhadu množství vyskytujících se exemplářů novinového aršíku VII. typu je třeba vycházet při posuzování jeho vzácnosti a stanovování jeho ceny. Ukázali jsme si, že počet jeho dochovaných bezvadných kusů je srovnatelný s počtem některých, rarit například emise Pošta československá 1919. Kupříkladu bezpečně víme, že známky 20 f ženci Magyar posta bylo vydáno rovných 100 kusů /29/, což je

zřejmě výrazně více, než kolik se dochovalo novinových aršíků VII. typu; svěží známka Magyar posta má přitom v katalogu Trojan 1996/30/ katalogovou cenu 240.000 Kč. Je samozřejmě, že nelze jednoduše srovnávat základní výplatní známku s novinovým (tedy v zadní části katalogu uvedeným) aršíkem, nota bene určitého typu. Jistou, alespoň hrubou představu si ale porovnáním počtu existujících exemplářů přece jen můžeme vytvořit. V jejím světle totiž pak lépe vynikne skutečnost, že novinový aršík Bratislava 1937 VII. typ je ze všech aršíků ČSR I skutečně ten nejvzácnější.

FRANTIŠEK BENEŠ

(Příště - Novinový aršík Bratislava 1937 I. - VI. typ, aneb - nikdy nic, nikdo nemá, mít za definitivní...)

LITERATURA

- /1/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 17, str. 294.
- /2/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 17, str. 293.
- /3/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 21, str. 402.
- /4/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 20, str. 385.
- /5/ Filatelistická revue, 1937, č. 12, str. 348.
- /6/ Tribuna filatelistů, 1938, č. 1, str. 15.
- /7/ Tribuna filatelistů, 1938, č. 3, str. 57.
- /8/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 21, str. 405.
- /9/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 22, str. 424.
- /10/ Tribuna filatelistů, 1938, č. 1, str. 11.
- /11/ Tribuna filatelistů, 1938, č. 2, str. 29.
- /12/ Tribuna filatelistů, 1938, č. 3, str. 59.
- /13/ Monografie čs. známek, 4. díl, POFIS Praha 1986, str. 232 (v Monografii je chybně vytištěno str. 932).
- /14/ Króner L., Ondrášek H. a Pittermann P.: Novinový aršík Bratislava, Filatelie 1979, č. 18 a 19, str. 554 a 584.
- /15/ Eksteinův katalog čs. známek 1938, nákladem vlastním, Praha 1937, str. 119.
- /16/ Eksteinův katalog čs. známek 1939, nákladem vlastním, Praha 1938, str. 120.
- /17/ Katalog sběratelů býv. čs. známek 1940, Edice Národního sběratele, Praha 1940, str. 75.
- /18/ Speciální katalog známek ČSR 1941, Edice Národního sběratele, Praha 1941, str. 90.
- /19/ Novotný L., Speciální katalog ČSR 1949, nákladem vlastním, Bratislava 1949, str. 130.
- /20/ Katalogy čs. známek POFIS z let 1959 - 1975 (a další, prozatím poslední vydání bez uvedení roku vydání), POFIS Praha.
- /21/ Novotný L., Specializovaná příručka pro sběratele čs. poštovních známek, POFIS, Praha 1971, str. 442.
- /22/ Polskie znaki pocztowe, III. díl, Ruch, Varšava 1962.
- /23/ Specializovaný katalog Čs. poštovních známek, PRAGA 1978, Praha 1978, str. 306.
- /24/ Příručka pro sběratele čs. známek a celin, SČSF, Praha 1988, str. 366.
- /25/ Trojan - Katalog Československo 1919 - 1992, PRINT 2000, Praha 1995, str. 296.
- /26/ Trojan - Katalog Československo 1919 - 1992, PRINT 2000, Praha 1996, str. 305.
- /27/ Katalog 11. mezinárodní aukce poštovních známek Profil, Praha 1995, str. 22.
- /28/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 20, str. 373.
- /29/ Monografie československých známek, 2. díl, POFIS Praha 1971, str. 104.
- /30/ Trojan - Katalog Československo 1919 - 1992, PRINT 2000, Praha 1996, str. 32.
- /31/ Tribuna filatelistů, 1937, č. 23, str. 441.